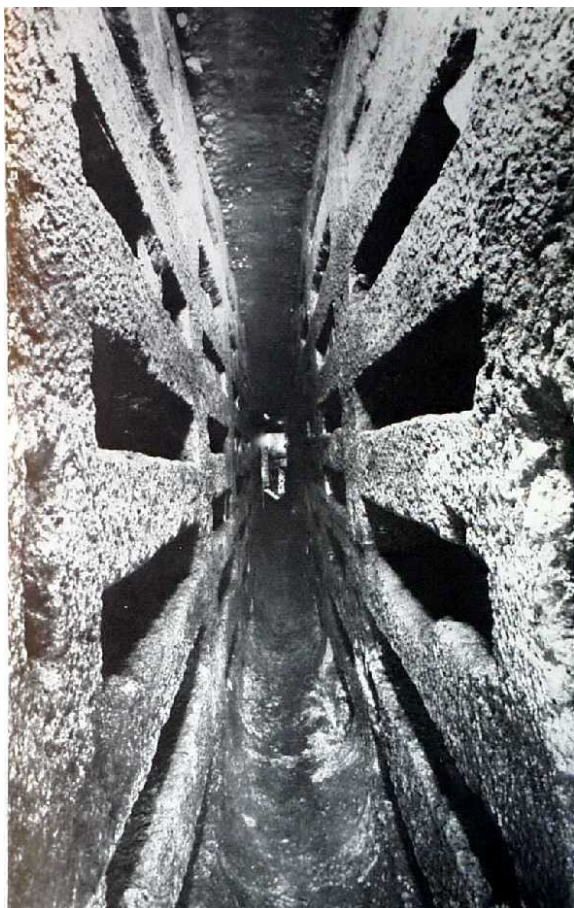

AZ ÖRÖK ÉLET HITE A RÓMAI KATAKOMBÁK FESTMÉNYEIN

Boros István

Isten az embert nem halandónak, nem is halhatatlannak teremtette, hanem mindkettőre képesnek: szabadnak és önállóan – mondja Szent Theophilosz, Antiochia püspöke (Kr. u. 2. sz.). Ádám és Éva azonban a halált választották engedetlenségükkel. Szent Theophilosz kifejezésével: „a halált édesgette magához az ember”, de ha Isten akaratát igyekszik követni, „ugyanúgy megszerezheti magának az örök életet.” Ebbe az örök életbe, a második Paradicsomba vetett hit nyert egyre pontosabb teológiai megfogalmazást a 3. században, melynek ószövetségi előképeit, a görög-római mitológia allegórikusan értelmezhető elképzeléseit és az Újszövetség erre vonatkozó Krisztus-eseményeit jelenítették meg a római katakombák falain.

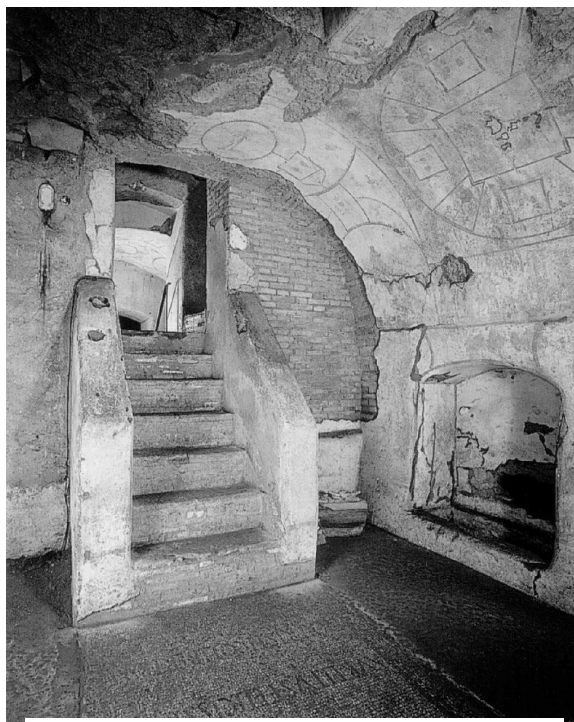

A Panfilus-katakomba járata

A katakomba szóval jelöljük általában a keresztény ókor sajátos földalatti sírhelyeit. Ebben az értelemben először a 10. században a subiacoi földalatti temetőt nevezték katakombának. A 4. században a kortárs szerzők, például Szent Jeromos, azonban kriptának nevezik a katakombát, amely megtervezett járatok rendszeréből áll. E járatok falaiba párhuzamosan vájt sírok sorakoznak. A járatokból vagy földalatti folyósókból sírkamrák (*cubicula*) nyílnak, melyekben egy vagy két boltíves fülkét (*arcosolium*) alakítottak ki a sírásók (*fossorok*), s ezek alatt a boltívek alatt található a sírüregek.

A katakombát nem téveszthetjük össze a *hypogeum*val (a mai értelemben vett kriptával), ez utóbbi ugyanis többnyire egy család vagy kisebb közösség temetkezésére szolgáló földfeletti épület, amely alatt egy vagy két földalatti rövidebb járatot és sírkamrát alakítottak ki. Nem egy kriptát

(*hypogeumot*) később katakombává bővítettek, például a Flavius-hypogeumot a Domitilla-katakombává. Ez a 3. század fordulóján egy pogány család sírja volt, s csak a 4. században vált keresztény temetővé azért, hogy több vértanút temettek ide. Titus Flavius Clemens feleségéről, Domitilláról nevezték el, akit ugyancsak ide temettek el, s aki a hagyomány szerint keresztény volt. Már a 2. század végén a római temetkezés általános tendenciája volt, hogy a kriptákból (*hypogeumokból*) földalatti sírkamrákat és síroknak berendezett járatokat, folyósókat készítettek, vagy a használaton kívüli homokbányákat és járatokat, valamint földalatti víztárolókat és vízvezetékeket temetkezésre alkalmas helyé alakítottak át. A 2. század végéből származnak a legkorábbi keresztény kripták (*hypogeumok*) és azok a temetkezési helyek, amelyekből a későbbi nagy katakombák kialakultak. Ekkor még a pogányságra és a kereszténységre egyaránt jellemző a földalatti temetkezés, melynek okai egyfelől a gazdasági és szociális helyzet

*Cubiculum lejárata
Aureliuszok hypogeuma*

– a 2. században ugyanis nagymértékben megnövekedett Róma lakossága –, másfelől a földtani adottság: a Róma környéki tufaközet könnyen vésethető és faragható, ugyanakkor elég szilárd ahhoz, hogy a járatok és a sírkamrák ne omoljanak be. A pogányokkal azonos külső feltételek ellenére a korai keresztény földalatti sírhelyek és a legkorábbi közösségi temetők kezdettől fogva egészen sajátos irányba fejlődtek, minek következtében a katakombák tulajdonképpeni értelemben az ókeresztény egyház alkotásának tekinthetők. Ennek magyarázata nemcsak az, hogy a test feltámadásának hite következtében nem elégették eltemették, hanem eltemették a testvérek tetemeit, még az az igény is, hogy a pogányokkal ne közös temetőbe, hanem azoktól elkülönülten temetkezzenek. Abban az időben, amikor a keresztény katakombák keletkeztek, az egyházak már elég nagy vagyonnal rendelkeztek ahhoz, hogy zárt keresztény temetőik legyenek. A keresztények az élőkkel és holtakkal való egyedülálló szolidaritásukból (például a diakónus feladata volt a tengerbe fulladtak

partra kivetett holttestének eltemetése), az ember iránti szeretetükből fakadóan anyagi helyzetükre való tekintet nélkül gondoskodtak az elhunytakról. Hippolütosz *Apostoli hagyománya* is előírja, hogy nem szabad sok pénzt kérni a temetésért, mivel még a szegényeknek is lehetővé kell tenni, hogy temetőbe temetkezhessenek. Csupán a sírásó munkabérét és a téglákat fizessék meg. Kerülni kell, hogy anyagilag bárkit is megterheljenek, ezért a püspök gondoskodik azokról, akik a temetőben dolgoznak. Tertullianus tanúsítja, hogy 200 körül Észak-Afrikában már volt keresztény temető. A római közösségnek pedig hivatalos temetője volt Zephyrinus pápasága alatt, amit Callixtus, a felszabadított rabszolga igazgatott. Később ő lett Zephyrinus utóda a római püspöki székben. A 3. században 11 katakombába volt a keresztények tulajdonában.

A római katakombákba vértanúk maradványait is elhelyezték. A Domitilla-katakombába például Petronellát, Achilleust és Nereust. Felhetően már a 3. század első felében pápákat is temettek katakombába, ami a 4. századtól mintegy a pápák temetkezési helyévé vált. A Callixtus-katakombába temették Callixtus, Cornelius, Gaius és Miltiádész pápákat. A keresztények évente összegyűltek megünnepelni a vértanúk és pápák emléknapjait. Római egyetemi éveik alatt Rufinus és Szent Jeromos is buzgón látogatták a vértanúk sírjait.

A kultusz-, illetve zarándokhellyé vált katakombákat falfestményekkel díszítették. Általában pogány és ószövetségi jelenetekkel találkozunk, valamint újszövetségi témákat láthatunk. A keresztények természetesen már a 2. században is ismerték az Ószövetség egyes eseményeit, mert a hitoktatásban hallották, illetve megtanulták, amelyek fontosak voltak az üdvösség egyetemes szemléletéhez: egyetlen egy történelem van. Nem két isten van, aki külön-külön nyilatkoztatta ki magát, hanem egyetlen egy Isten van, aki ugyanaz az Ószövetségben és az Újszövetségben. Mindezt Jézus Krisztus feltámadása felől tekintették, azaz keresték azokat az eseményeket az Ószövetségben, amelyekben Jézus Krisztus megváltásának előjelét, előképét lehetett meglátni és fel lehetett benne ismerni az újszövetségi eseményt: Jézus Krisztust.

ÓSZÖVETSÉG

Ádám és Éva (Ter 3) Az egyik igen fontos ószövetségi téma Ádám és Éva, az első emberpár a Paradicsomban, melynek ábrázolását több katakombában is megtaláljuk (a Coemeterium Majusban, Thrason-katakombában). A festő a bűnbeesést jeleníti meg. A kép közepén a jó és a rossz tudásának a fája áll. A kígyó képében megjelenő sátán, hogy

Ádám és Éva
Thrason-katakomba, XIV kamra.
3. sz.

Isten tervét keresztezze, rábeszéli Évát, vegyen az almából: „*amely napon abból esztek, szemetek felnyílik, olyanok lesztek mint az istenek, akik ismerik a jót és a rosszat*”. A fa kétoldalán a meztelenségüket felismert Ádám és Éva látható, amint szégyenkezve takarják magukat. A bűnbeesés őszövetségi jelenetének bemutatása a halál okára ad bibliai választ: az első emberpár bűnének, az ősbűnnek következménye a halál.

Antiochiai Theophilosz szerint a tudás fája elsősorban nem a rossz tudásának a fája, hanem a jó tudásé, hiszen a teremtés maga is úgy jó, ahogy ez a fa is jó. Nem ez a fa okozta az ember halandóságát, hanem az első emberpár

engedetlensége. Az ókeresztények ebben a fában a keresztfát is látták. A fa ábrázolása mindig utal Jézus keresztfájára, amely az új élet kezdete. Az ember teremtésének kettős leírását (Ter 1,26-2,4a; 2,4b-2,25) Antiochiai Szent Ignác nyomán Theophilosz úgy értelmezi, hogy az ember kétszer helyeztetett a Paradicsomba: az első akkor volt, amikor Isten letelepítette a Paradicsomban, a második pedig magát a feltámadást jelenti, az örök életet. Ádám és Éva bűnbeesésének megjelenítésében az a keresztény hit fejeződik ki a katakombák képein, hogy az ember sorsa nem fejeződött be azzal, hogy a bűn elkövetése után kiűzetett a Paradicsomból, hanem egy újabb Paradicsom vár rá.

Még egy nagyon fontos teológiai tanítása van az Ádám-Éva ábrázolásnak: a Szent Pál-i ún. Ádám-Krisztus párhuzam. „*Mivel egy ember idézte elő a halált, a halottak is egy ember révén támadnak fel. Amint ugyanis Ádámban mindenki meghal, úgy Krisztusban mindenki életre is kel.*” (1Kor 15,21-22). Ádám az egész emberiséget magába foglalja és benne az egész emberiség halálra szánt. Benne az egész emberiség elkövette a bűnt, de a másik Ádám, Jézus Krisztus, aki szintén magába foglalja az egész emberiséget azzal, hogy testté lett, emberré lett, megváltja ettől a haláltól. Az ókeresztény szerzők ugyanígy az első szűz és a második szűz között is párhuzamot állítanak fel: ahogyan az engedetlenség révén Évával mindenki a bűn útjára lépett, ugyanúgy Szűz Máriával mindenki a megváltás, az örök élet útjára léphet. Ezt mutatják a Teremtés könyvének 3,15 versében a kígyónak szóló büntető szavak: „*Ellenkezést*

vetek közéd és az asszony közé, a te ivadékod és az ő ivadéka közé. Ő széttiporja fejedet, te meg a sarkát veszed célba.”, úgy értelmezték, hogy Mária „ivadéka”, Jézus Krisztus széttiporja a kígyó fejét, azaz győzedelmeskedik a halál felett.

Igen kedvelt téma volt az ókereszténykorban a patriarchák története. Életüket példaként állították maguk elé. Közülük leginkább Ábrahámot és Mózeszt láthatjuk a katakombák falain.

*Ábrahám áldozata
Priscilla-katakomba, Velatio kamrája. 3. sz.*

Ábrahám áldozata (Ter 22,1-14): Ábrahám fiával felmegy a hegyre, hogy áldozatot mutasson be Jahvének. Rőzsét és kést

visz magával, de a legfontosabb hiányzik az áldozathoz, az áldozati bárány. A próba, amit felfelé menet ki kellett állnia, a hit próbája. Az ókereszténykorban úgy fogták fel és a hitoktatásban is úgy szerepelt, hogy Ábrahám a hitnek és a cselekedetnek, a tettnek az egysége, és ebben példaképe a keresztényeknek. Ábrahám felmegy a hegy tetejére, megkötözi Izsákot, készül az áldozatbemutatáshoz. Már a kés is kezében van. Mérhetetlenül Istenre hagyatkozik. Hosszú belső vívódás után arra a tetre szánja magát, hogy feláldozza fiát Istennek. Ennek a hitnek a jutalma, hogy másodszorra is visszakapja Izsákot. Mintegy újjászületésben, feltámadásban kapja meg fiát. Ilyen értelemben a feltámadás szimbóluma is a keresztények szemében. Hiszen a hosszú úton, míg fölért a hegyre, Ábrahám már rég eltemette lelkében Izsákot. Apai fájdalommal lemondott róla, átadta Istennek. S mikor már megkötözte fiát és felemelte a kést, hirtelen megpillantotta a kost, Izsák akkor született újjá, éledt újjá számára, akkor kapta vissza őt.

Mózes: Mózeszt az Istenbe vetett hit példájának és a legjelentősebb patriarchának tekintették Ezt tanúsítja az is, hogy nem csak Philón írt Mózes életéről könyvet, hanem Nüsszai Szent Gergely is a IV. században. Nüsszai Szent Gergely Mózes életét abból a szempontból közelíti meg, hogy miként lehetséges a tökéletes élet, amely Isten közelségét jelenti. Hogyan lehetséges, és egyáltalán volt-e erre példa az Isten és ember

viszonyának történetében? Nüsszai Szent Gergely válasza: igen, mégpedig Mózes, akit az engedelmesség példaképének tekinthetünk.

Átkelés a Vörös-tengeren. A Via Latinán lévő katakomba „O” jelű cubiculumának festménye hűen ábrázolja a Teremtés könyve (14,15-31) elbeszélésének végkifejletét. Mózes vezetésével az izraeliták megszabadulnak az őket üldöző egyiptomiaktól. A fáraó serege fölött összecsapnak a tenger hullámai, és mindent elpusztít a víz, ami egyiptomi. Mózes a hit botjával megmenekíti népét, de nem a víztől, hanem az egyiptomi szolgaságtól, és megtisztulva érnek partot. Az izraeliták így nem vesznek el Egyiptomban, hanem lemosva bűneiket, megtisztulva visszatérnek atyáik Istenéhez. Az ókor keresztényei nem pusztán Isten gondviselő tettet látták az egyiptomi kivonulásban,

*Átkelés a Vörös-tengeren
Katakomba a Via Latinán, cubiculum O. 4. sz. közepe*

hanem egyúttal magukra is vonatkoztatták azt: a keresztények is megtisztulnak a pogány világtól. Szent Pál (1Kor 10,2) a keresztség előképének tekintette a Vörös-tengeren való átkelést. Tertullianus is a keresztség szimbólumaként fogta fel, a pogányságból megtértek is ezen a vizen keresztül tisztulhatnak meg a világtól: „amikor a nép Egyiptomból szabadon kiment, az egyiptomi király hatalmát a vizen való átkeléssel kikerülte (Kiv 14,28), a királyt pedig egész hadseregével együtt a víz megölte. Melyik előkép lenne világosabb a keresztség szentségénél? Megszabadítottak a világtól a

pogányok, tudniillik a víz által, és otthagyják a vízbe fojtva egykori urukat, a Sátánt.”
(A keresztségről, IX,1).

Egyiptom általában a rosszat szimbolizálja az ószövetségi nép számára. Az Egyiptommal való katonai szövetségekötés azt jelentette, hogy nem a történelem Urában, Jahvéban bíznak, hanem egy politikai szövetségben. Egyiptom később a gnosztikusoknál is úgy jelent meg, mint az anyagi világ, a rossz világ jelképe. Nüsszai Szent Gergelynél az egyiptomi hadsereg nem más, mint a lélek különböző szenvedélyei, amelyek szolgátságban tartják az embert: például a dárda a haragos vágyat, a lovak a szenvedélyes élvezetet jelentik. Mindez elpusztult, mégpedig Mózes hitének és megvilágosodott irányításának köszönhetően. A hit botja révén és a megvilágosító felhő vezetésével a víz természete életet adó azok felett, akik menekvést keresnek benne, az üldözőket viszont elpusztítja. A víz természete nem csak az, hogy elpusztít, megtisztít, hanem életet is ad. A keresztség alá merítés azt szimbolizálta, hogy a régi ember meghalt, belefulladt a vízbe, és új ember kelt életre a víz alól.

Nüsszai Szent Gergely úgy ábrázolja Mózes életét mint felemelkedést. Mózes egyre inkább tisztul, mindaddig, míg Isten közvetlen közelébe nem kerül. Ez tulajdonképpen a léleknek a mozgása, tisztulása, mely természeténél fogva Isten felé irányul, mondja Nüsszai Szent Gergely.

Több katakombában (például a Callixtusban, Commodillában) ábrázolják azt a jelenetet, amikor a pusztai vándorolás Mózes vizet fakaszt a sziklából, s ezzel a nép megmenekül a pusztulástól. (Kiv 17,2 és Szám 20). Ez ugyancsak az új élet kezdetét jelentő keresztség ószövetségi előképe. Az izraeliták a sátoros ünneppel emlékeztek meg a kivonulásról és annak egyes eseményeiről. Jézus azonosítja magát a sziklával, melyből Mózes vizet fakasztott, mivel a sátoros ünnepen ezt hirdette: „*Aki szomjazik, jöjjön*

hozzám és igyék, aki hisz bennem; belsejéből az írás szava szerint élő víz folyói fakadnak.” (Jn 7,37-38). Az egykor „*szilárd és kemény természetű szikla ivóvízzé vált a szomjazók számára, keménysége megszűnt, lágy természetűvé változott. ... A szikla ugyanis Krisztus volt, mint az apostol mondja* (1Kor 10,4), *a szikla azonban*

*Mózes vizet fakaszt a sziklából
Thrason-katakomba, XIII kamra. 4.
század.*

megközelíthetetlen és ellenálló a hitetlenek számára, de az olyan szomjazó számára, aki a hit botjával közeledik hozzá, ivóvízzé válik, s beárad abba, aki befogadja.” – mondja Nüsszai Szent Gergely. A keresztre feszített Krisztus átszűrt oldalából – mint egy sziklából – is víz fakadt. Ebből a sziklából folyik az új életet hozó víz.

A Callixtus-katakomba ábrázolásán két római katonai sapkát viselő alak merít a szikla vízből. Ez utalás Szent Péterre. A legenda szerint ugyanis Péter római börtönében is víz eredt a sziklafalból.

Noé (Ter 9,20-21): a harmadik kedvelt patriarcha Noé volt, akit galambbal és egy furcsa faládikában állva ábrázoltak. Nem bárkában, hanem egy összetákolt faládikában. Ez az ábrázolási forma a pogány mitológia hatásáról tanúskodik. Danaé és Perszeusz

Noé
Thrasion-katakomba, 3. század vége

történetéről van szó. Danaé az argoszi király leánya volt. A király jóslatot kapott, hogy az unokája trónjára tör és elpusztítja. Ezért leányát egy mély verembe zárta. Zeusz aranyeső formájában leszállt a verembe és nemzette Perszeuszt. A király rájött erre, ezért Danaét és Perszeuszt egy ládában bevetette a tengerbe. Bár halálra voltak szánva, mégis megmenekültek, újjáéledtek, tovább éltek. Természetesen ez a kép inkább a pogányságból megtért keresztényeknek mondott valamit, akik a görög mitológiát tanulták a grammatikai iskolákban. A keresztény tartalmat a víz és a bárka, a fa képviseli. Noé történetében az özönvíz idején az egész világot, még a legmagasabb csúcsot

is ellepi a víz, ami Jusztinosz szerint azt jelenti, hogy az egész zsidó népet ellepte a víz. A keresztények saját jelenükre vonatkoztatták: a pusztító víz hullámai magát az üldözéseket jelentik, a megmenekülés, a bárka pedig nem más, mint az egyház. Figyelemre méltó Jusztinosz értelmezése: *„a vízözönkor teljesedett be a megváltottak misztériuma. Az igaz noé a vízözön idején a többi emberrel együtt, azaz feleségével, három gyermekével és fiai feleségével, akik számszerűleg nyolcan voltak, a nyolcadik nap szimbólumai voltak, amely napon halottaiból feltámadva megjelent Krisztusunk, aki*

erőben mindig az első. Krisztus ugyanis minden teremtmény elsősülöttje volt, és ismét egy másik nemzedék kezdete lett, mely az ő révén újjászületett a fa, a víz és a hit által, melynek misztériuma a kereszt, amint Noét is a fa mentette meg.” A víz és a fa, mind a megváltást, a megmenekülést, az örök élet hitét jelenítik meg a katakombákban.

Jónás története: A Jónás-ábrázolások igen gazdag lehetőséget jelentettek az újszövetségi hit kifejezésére, s talán éppen ezért Jónást ábrázolják legtöbbször az ószövetségi szereplők közül. A történetből kivált három epizódot örökítettek meg a katakombák falain: Jónást tengerbe dobják és a kígyó-sárkányszerű hal elnyeli; a hal partra köpi Jónást; Jónás mintegy paradicsomi testtartásban ricinusbokor alatt heverészik. Jónás küldetést kap, hogy menjen el Ninivébe és hirdesse: ha a niniveiek nem tartanak bűnbánatot, akkor a történelem Ura, Jahve elpusztítja Ninivét. Jónásnak nem volt kedve elmenni Ninivébe, hiszen az egy megáltkodott nép, semmi értelmét nem látta odamenni. Ellenkező irányba elhajózik. A tengeren vihar tör ki, amit úgy

értelmeznek a hajósok, hogy olyan ember van a hajón, akire Isten haragszik. Jónás önként jelentkezik, hogy ő az, és kéri, hogy dobják bele a vízbe. Bele is dobják a tengerbe, egy cethal bekapja. Három éjjel és három nap után a nagy hal partra köpi Jónást, aki most végre elmegy

*Jónást tengerbe vetik
Thrason-katakomba, 3. Század vége*

Ninivébe, s prédikációja hatására a niniveiek bűnbánatot tartanak, ami nincs Jónás kedvére. Ezért a városon kívül egy ricinusbokor alatt háborog Ninive és Isten ellen.

Jézus magát Jónáshoz hasonlította: *„három nap és három éjjel volt a hal gyomrában, úgy lesz az az emberfia is három nap és három éjjel a föld szívében.”* Ninive lakói pedig a zsidó népet példázzák (Mt 12,38 kk.; Lk 11,29 kk.). Az ókeresztények számára egyértelmű volt, hogy Jónás nem más, mint Jézus halálának, sírbatételének, illetve alvilágba való alászállásának és harmadnapra való feltámadásának ószövetségi előképe. Nagy Szent Bazil szerint *„nincs semmi félelmetes az alvilágba való alászállásában sem,*

mert a három nappal és három éjszakával Jónás előre szolgáltatta [Jézus Krisztus] halálának képét.” Jónás példája Isten végtelen irgalmát és szeretetét is kifejezi. A pogányt, az izraelitát és keresztényt, a bűnös embert, ha teljesen ellepi a bűn, a kétségbeesés, kivetettség, azaz, ha a cethal gyomrában van, és imádkozik, akkor is meghallja az Úr. Tehát a legelesettebb embernek sem lehet olyan őszinte megtérése, amit ne hallana meg az Úr. Ezért dobja ki a cethal Jónást. Ugyanakkor ez a feltámadásnak a szimbóluma is, hogy az ember újjáéled.

A nagy hal gyomrában raboskodó Jónás képét a test és lélek ókori felfogására is alkalmazzák. Az ember lelke éppúgy a test rabja, mint Jónás a nagy hálnak, s a lélek is éppúgy szabadul meg a testtől, mint Jónás a nagy hal gyomrából. *„Mit bánom én, ha bezár sötét gyomrába a vadállat, nyeljen el mint Jónást, engem a cet. Test gyomrában lesz, de a lélek szabadon ki-bejárhat, megy szándéka szerint, zár alá nem teheted. Mert javainkból csak ő szabad, mit el nem űzhetsz, és marasztalni se tudsz, Krisztus közelébe siet.”* – írja Nazianzoszi Szent Gergely életrajzi művében.

Jób: Isten hű szolgája gazdagságban és boldogan élt. Igaz és bölcs ember volt. A

*Jób
Thrason-katakomba, 3. sz. vége*

sátán kérésére Jahve megengedte, hogy kipróbálják igaz-e az a tétel, hogy aki jól él, boldogságban él, az könnyen dicséri az Urat, aki pedig szegénységben, nyomorban él, az lehet, hogy átkozza. Jób elveszti gyermekeit, összes vagyonát, utálatos betegségeknek, szenvedésnek lesz osztályrészese. Jób azonban kitart, nem átkozza el Istent, még felesége kérésére sem. Három barátja meglátogatja és az élet értelméről, és minden embert foglalkoztató kérdésekről beszélgetnek: miért van a rossz, a halál, a szenvedés a világon? Továbbá arról, hogy ez valóban Isten igazságossága-e, vagy valami másról van szó. Jób kitart Isten mellett. Nem osztja felebarátai felfogását és rendre visszautasítja a szenvedés és fájdalom értelmének keresését. Legvégül Jahve avatkozik be. Nem válaszolja meg Jób kérdését, ám a történet végkicsengése az, hogy az embernek nincs joga megítélni Istent, igazságos-e vagy nem igazságos. Mert Isten végtelenül bölcs és mindenható. Isten megszegyeníti Jób barátait felfogásukban, Jóbnak pedig elmúlnak fekélyei, meggyógyul. Fiai lesznek, lányai lesznek és javait is megkészszerzi az Úr.

A keresztények saját korukra vonatkoztatták Jób esetét: nekik állandóan szembesülniük kellett ebben a korban azzal a pogány kérdéssel, hogy „ha olyan hatalmas a ti Istenetek, akkor miért hagyja, hogy üldözzenek és kivégezzenek benneteket? Miért engedi meg az igaz, Krisztus-hívő ember szenvedését és a halálát?” Ez maga Isten igazságosságának misztériuma, válaszolnak Jób könyve alapján. Jób követendő példája pedig a hit állhatatossága minden szenvedés ellenére. Az első Kelemen-levél szerint Jób a feltámadás példája is. A szenvedő igaz alakja a keresztre feszített Krisztusra utal, akinek Isten igazságot szolgáltatott .

Pogány mitológiai témák

A római birodalom terjeszkedése, a népvándorlás és a kereskedelem, a kultúrák és vallások találkozását eredményezte, melynek alapvető sajátossága, hogy a különböző – egyiptomi, föníciai, perzsa – vallási hagyományok elemei összekeverednek. Nem kioltják egymást, hanem felismerik és azonosítják az egyes istenek sajátosságaiban lévő azonosságokat. Az egyiptomi Szerapisz főisten például Zeusszal lesz azonos. Vagy egyetlen egy kultuszban több helyi istenséget tiszteltek. Így például a késői császárkorban az egyiptomi Ízisz istennőnek volt az egyik legjelentősebb kultusza, akit Cipruson Küpriszként (a görög Aphrodité), Krétán Dianaként (a görög Artemisz), Eleuziszban Ceresként (a görög Demeter) tiszteltek.

A régi mitológia isteneit átértelmezték. Egyfelől a világban működő szellemi erőkkel, a démonokkal azonosították őket, másfelől a világot alkotó természeti elemek megszemélyesítésének, vagy planéta-isteneknek tekintették őket.

A ókeresztény kor nagy teológusainak felfogása szerint Isten nem csak a zsidó néphez szólt a Jézus Krisztus előtti időben, hanem a pogányokhoz is. A pogányok azonban nem mindig látták meg világosan az igaz Istent, istenismeretük elhomályosult. Ez nem azért van, mert ők kevesebb észet vagy megismerőképességet kaptak az egyetlen egy teremtő Istentől, hanem mert a démonok, az ördögök elferdítették ismereteiket.

Ezeket a mitológiai alakokat, isteneket valamilyen természeti jelenséggel azonosították és személyes valóságnak tartották. A görög filozófiában és kozmológiában négy alapvető őselem alkotja a őskezdetet, amiből aztán a világ összerendeződik. Így például Posszeidónt, vagyis Neptunt a víz elemmel azonosítják, amely szintén a világot alkotó őselem. Mivel ezek az elemek örökkévalók, mindig fennállnak, tehát isteni tulajdonságuk van. Ezeket az isteneket ún. planéta-istenekként is értelmezték, a

planétákat valamely istenséggel azonosították, s ezzel a planéták személyes jellegűvé váltak. Ilyen értelemben kerülnek aztán át a későbbi hagyományba, a középkorba és a reneszánszba is. Gondoljunk az egyes csillagképek elnevezéseire, például az oroszlán csillagképre.

A Via Latinán található egy katakomba (1955-ben ásták ki), melyben nagyon sok ó- és újszövetségi kép mellett mitológiai festményeket és a mindennapi életből vett képeket láthatunk. Ez a katakomba abban is különbözik a többitől, hogy kezdetben nem tartozott a római egyházközség igazgatása alá. Vértanút nem temettek ide, s így vértanúkultusz itt nem alakult ki, mint a többi katakomba esetében.

Az 1960-as évektől kezdték el a katakomba festményeit művészettörténeti szempontból feldolgozni, akkor történt meg keletkezésének időbeli behatárolása: 315-320 és 350-360 között keletkeztek ezek a festmények, illetve temetkezési helyek. A katakomba lényegében privát temetkezési hely volt, nem úgy, mint a korábbiak. Feltehetően családi használatban voltak, és így nem keresztény és keresztény sírokat és festményeket egyaránt láthatunk ebben a katakombában. Az úgynevezett Kleopátra- és Herkules-kamrákban nemigen találunk keresztény motívumokat, ennek ellenére nem zárható ki e festmények keresztény értelmezése sem. A képek alapján ugyanis nem dönthető el, hogy ezekbe a kamrákba pogányt vagy keresztényt temettek-e el. De nem is igen indokolt, hogy a mitológiai témájúakra ráerőltessük a keresztény értelmezést; viszont az sem kizárt, hogy keresztények vannak oda eltemetve és a pogány képek mögött keresztény tartalmat sejtethetünk. A keresztények mindig elhatárolódtak a pogányoktól, minden tevékenységükben, még temetkezésükben is. Éppen ezért szokatlan, hogy ennek ellenére vannak olyan katakombák, amelyekben pogányokat és keresztényeket egyaránt temettek. Bár ez nem olyan égbekiáltó bűn, mint Tertullianus is írja, hogy *„a világ, az teli van bálványimádással. Akárhová nézünk, bálványimádással találkozunk. Mi keresztények nem tudunk mást csinálni, mint hogy nem veszünk részt ebben a bálványimádásban. De amikor valamilyen kötelesség szólít, például egy pogány esküvőre, akkor oda elmegyünk, és nem azért megyünk el, hogy mi is bemutassuk a pogány áldozatot, hogy bálványimádásba essünk, hanem az ember miatt megyünk el. És annak az embernek esetleg elvihetjük a keresztény hírt és esetleg áttéríthetjük a bálványimádásról a helyes útra.”*

Kleopátra vagy Demeter: Nagyon nehéz a képet értelmezni. A kutatók többsége a Kleopátra halála címet adta ennek a képnek. Római (pogány) szerzőknél és a korabeli

egyházatyáknál Kleopátra példaképként szerepel. Tertullianus a lélek erősségének, valamint a lélek és a test egymásra való hatásának a példáját látja benne. Kiemeli, hogy Kleopátra nem medvebarlangba ugrott bele, hanem kígyót tett magára, nehogy az

*Kleopátra vagy Demeter
Via Latina, cubiculum E, 4. század*

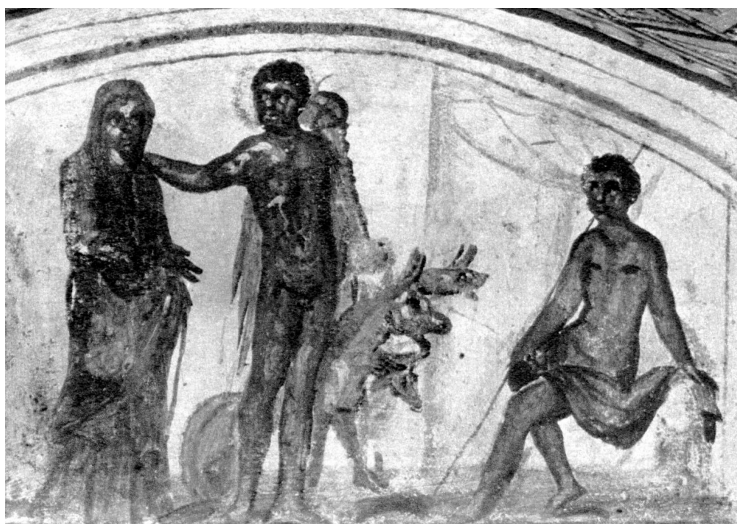
ellenség kezére jusson. Hiszen a lélek megaláztatása sokkal fájdalmasabb és pusztítóbb, mint a test szenvedése vagy kínzása. A lélek nem fél a haláltól, mert a léleknek magvan az az ősbizalma, hogy nem pusztulhat el, nem semmisülhet meg. A test megsemmisülhet, de a lélek valamiképpen tovább él. Tertullianus szerint a feltámadásban, Jézus Krisztus megváltásában.

Nagyon problémás pusztán Kleopátrára gondolnunk, illetve e mitívum teológiáját meglátni. Ha jobban megnézzük, búzatáblát és pipacsokat láthatunk a képen. A búzatábla a termékenységre, a földre utal, így számos kutató úgy értelmezi ezt a képet, hogy itt Demeter, azaz Tellus, a Föld anyának hagyományos ábrázolását láthatjuk itt. A Tellusra való hivatkozás, mint a föld anyasága a keresztény szerzőknél is megtalálható, és így keresztény értelemben is meg lehet közelíteni ezt a képet. A kép önmagában nem ad támpontot a keresztény hit elemének meglátására, ezért így önmagában bizonytalan a kép keresztény teológiai értelmének kifejtése. Természetesen kiindulhatunk a kígyóból is. A lényeg az, hogy Tellus fontos szerepet játszott a római pogány túlvilági

elképzelésben, és a halottkultuszban. Az elhunyt a Paradicsomban (a boldog eliziumi mezőkön) pihen egy termékeny földön, kezében a kígyóval, ami a halál legyőzésének szimbóluma, s így az egész kép a halálon túli sorsának szimbóluma lehet. Ugyanakkor azonban tudjuk azt is a mitológiából, hogy Demeternek lánya, Perszephoné révén kapcsolata van Hádésszel, így kapcsolódik az egész Démétér-Tellus-Kleopátra kép a túlvilághoz, a túlvilági életben való reményhez.

A hőroszok: Herkules (Heraklész) és Orpheusz

Herkules (görögül Heraklész) azoknak a hőroszoknak a sorába tartozott, akik

*Herkules visszavezeti Alkest Admetéhez,
A Via Latinán lévő katakomba, 4. sz.*

valamelyik istennő vagy isten védelmében tevékenykedtek a földön. A hőroszok nem tekinthetők teljes értelemben istennek, nem születésüktől fogva halhatatlanok, de vagy édesanyjuk vagy édesapjuk isten. Herkules Zeusstól származott és Pallasz Athéné védelme alatt állt. Általában egy bunkósbottal szokták

ábrázolni. Ez a mitológia szerinti csodás buzogány nem más, mint egy vadolajfa, melyet Helikon hegyén szerzett Herkules: kicsavart egy olajfát és abból készítette magának ezt a botot. Herkules ifjúkorában pásztorként tevékenykedett és a pásztoroknak ilyen botjuk volt, mellyel le tudták győzni a vadállatokat és meg tudták védeni a nyáját. Cselvetéssel Eurütheusz király hatalmába, azaz az Alvilág istenének, a halandóság uralma alá került. Tizenkét feladatot kellett elvégeznie, ebből néhányat láthatunk ebben a katakombában. A legelső a nemeai oroslán legyőzése. Az oroslán Ekibna istennő és az Orthosz nevű kutya, vagyis az Alvilág őrzőinek fia. Egy igazi hőrosznak nem közönséges oroslánt kell legyőznie, hanem egy olyat, melynek valami különlegessége kell hogy legyen. Az oroslán már önmagában véve is a halál szimbóluma (vö. Sámson oroslánja). Egyébként az egész történetet áthatja ez a szimbólum: az oroslán a halálnak, a pusztulásnak, a megsemmisülésnek a szimbóluma, hiszen ha az oroslán elejt egy másik állatot, föl is falja, tehát megsemmisíti azt. Így az oroslán egy isteni, Alvilághoz tartozó

erő, amelyet Herkules legyőz. Az oroszlán sebezhetetlen bőrét az oroszlán körmével felhasítja, és később majd ez lesz jellemző öltözete. Ám ennél sokkal nagyobb feladat volt a Hydra legyőzése. Ez az ún. Iernai kígyó. Orthosz kutyához hasonlóan az alvilág őre.

Herkules tizenkét feladata még világosabbá teszi a Herkules-festmények jelentését: legyőzi az alvilág erőit. Megjárta az Alvilágot, ezért is kerülhetett a katakombákba. Épségben visszatért az Alvilágból, ám a földi véget mégsem kerülhette el, hiszen eredetileg halandó volt. Máglyán elégve szabadulhat meg a szenvedéstől. A tisztító lángokban Herkules tagjai megmenekültek a halandóságtól, Hercules pedig mennydörgés közepette fölment az égbe, ifjú alakban Athéné és Hermész kíséretében az Olymposzra távozott.

A keresztény szerzők kétféleképpen viszonyultak Herkuleshez. Egy részük elvetette, például Arisztidész, 2. századi apológéta nevetségesnek tartotta Herkules tetteit, akinek a végén máglyán kellett meghalnia. Majdnem ugyanazt a vádat állítja fel Herkules ellen, mint amivel Jézus Krisztust gúnyolták a keresztfán, hogy ha eddig másokat meg tudott gyógyítani, akkor most magán miért nem tud segíteni. Athanasziosz, a híres Alexandriai patriarcha pedig párhuzamba állítja Krisztussal olyan értelemben, hogy ha Herkulest ilyen sokra tartják a pogányok, akkor inkább kellene Krisztust tisztelniük, aki kiűzte az emberekből a betegségeket, démonokat, megmenekítette az embereket a haláltól. Csakhogy Herkules haláltól való megszabadulása nem egyetemes – mint Krisztusé – nem az egész emberiségnek szóló halálmentesség: Hercules tetteivel ugyanis csak saját magának vívta ki a halhatatlanságot.

Az atyáknál azonban Herkulessele mint az erény példaképével is találkozunk. Az ifjú Herkules vándorútján egy elágazáshoz ért, ahol két hölgygel találkozott: egyikük felcicomázott, illatozó, csábító mosolyú, a másik pedig egyszerű, komoly arcú volt. Egyikük a bűn, másik az erény. Jusztinosz úgy látja, hogy Herkules nem a bűn útján indult el, így tulajdonképpen az erények által vált halhatatlanná. Jusztinosz dialogizált a zsidókkal és a pogányokkal is párbeszédben állt. Mindenütt azt kereste, az emberiség nagy (zsidó és pogány) hagyományaiban hol fedezhető fel Jézus Krisztus kinyilatkoztatása. Azt mondja, hogy a görögök semmit sem tudtak maguktól kitalálni, mindent az Ószövetségből vettek, Herkulest is.

A másik hős **Orpheusz**. Többnyire az Alvilágba behatoló argonauták csapatában szokták ábrázolni. Orpheusz azonban egyedül ment az alvilágba, egyedül vállalta az

utat. Énekével és lantjával sikerült legyőznie az Alvilágot. Apollóntól kapta a lantot és éneklő képességét, mellyel meg tudta szelídíteni a vadállatokat. A vadállatok mindig a sötétség erőit jelképezték ebben a korban, a szörnyekben gonosz szellemi valóságok jelentek meg: vagy rosszra csábítottak, vagy közvetlenül az ember életére törtek. Thészeusz, Herkules, Dionüsziosz (édesanyjáért ment le) is jártak már az Alvilágban. Orpheusz szerelméért száll le az alvilágba, őt kívánja felhozni, ebben nem hasonlít elődeire. A többiek sikerrel járnak, ő azonban sikertelenül. Hét napot hét éjszakát ül az Alvilág folyója partján teljes önmegettartoztatásban. Trák férfiak jönnek hozzá, és ezek az ifjú férfiak tanítványai lesznek. Beavatja őket az Alvilág misztériumába, az ún. orfikus tanokba, amelyhez ez az önmegettartoztatató életforma is hozzátartozik. A trák hölgyek az egyik ilyen kultikus összejövetel alkalmával a fegyvertelen férfiak után mentek, rájuk rontottak, elvették letett fegyvereiket, és megölték őket. Orpheuszt feldarabolták, darabjai pedig a tengerbe szórták.

*Krisztus-Orpheusz
Domitilla-katakomba, 3. sz.*

Orpheusznál keresztény szempontból nem az Alvilág megjárása a legjelentősebb, hanem a vadállatok megszelídítése. E tette miatt hozzák kapcsolatba Krisztussal, aki szintén megszelídíti a démonokat. A Domitilla-katakomba festményén Krisztus Orpheuszként idilli környezetben ül a

bárányok között. Dáviddal, továbbá Lóttal és feleségével is párhuzamba állították, a reneszánszban pedig Krisztus Alvilágra szállásával kapcsolták össze. Az ókeresztény korban a Krisztus-Orpheusz ábrázolások alapvető párhuzama a Jó Pásztor motívum. Ez jelenítette meg a keresztény tartalmat. Az Orpheusz pásztor ábrázolás jóval korábbi, mint a keresztény Jó Pásztor ábrázolás.

A Jó Pásztor ábrázolásnál Hermésznek nagyon fontos szerep jut. Bátyjának, Apollónnak megtetszett Hermész lantja. Hermész ellopta Apollón 50 tehenét és jó üzletet kötött: megkapta Apollón aranylevéllel díszített pásztorbotját, és az állatok

fölötti uralmat, valamint a Hádész alvilági házába vezető követi rangot, amiért idegen szóval *psüchopomposz*nak (lélek vezetőnek) is nevezik.

A Párizsban található Prométheusz-szarkofágon Hermész vezeti a lelkeket a Hádészba. Megkapta a vadállatok – tehát a halál – fölötti uralmat, másrészt pedig a pásztori rangot is. Ez a rang jelenik meg számos ábrázolási módban a Jó Pásztor képeként a katakombákban. Callixtus-katakomba: vállán a báránnyal. Priscilla-katakomba: bárányokkal körbevéve, a vállán báránnyal. Keresztény értelmezésben Jó Pásztor. Nyáját gazdag legelőre vezeti, a bárányok pedig követik. Nem egyértelműen keresztény ábrázolási mód, de keresztény hittartalommal rendelkezik: Krisztus a Jó Pásztor, aki gondoskodik és megfelelő legelőre vezeti nyáját. A keresztény hit tartalmának teljes képi kibontakozása néhány évvel később egy ravennai mozaikon jelenik meg. Itt már egyértelmű, hogy nem Hermésről, nem Orpheusról hanem Jézus Krisztusról van szó.

*Jó Pásztor
Priscilla-katakomba, 3. sz.*

A bárány igen gazdag bibliai jelentéssel bír. Elsősorban áldozat, áldozati bárány, másodsorban pedig az ártatlanság példaképe, ezért is lehet igazán áldozat. Szimbolizálja egyrészt a hívőket: a jó bárányok az igazi Krisztus követők, a rossz bárányok pedig nem. Ez kifejezi, hogy a megváltás minden hívőnek szól, nem csak a rosszaknak, nem csak a fekete bárányoknak, hanem mindenkinek. Mint áldozati bárány az újszövetségi hitben Jézus Krisztust jelenti. Egy korai húsvéti homíliában, melynek Melitón a szerzője, ezt olvashatjuk:

Ő a szótlán bárány,
ő a leölt bárány,
ő az, aki Máriától szép báránykaként született,
aki a nyájból vétetett,
s akit leölésre szántak,
kit este levágtak, és éjjel eltemettek,

akit a kereszten össze nem törtek,
aki a földben el nem oszlott
feltámadt a halottak közül
és feltámasztotta az embert a mély sírból.

ÚJSZÖVETSÉG

Feltűnő, hogy bár mind az ószövetségi, mind a pogány mitológiai témájú festmények az örök életbe vetett reményt fejezik ki, Krisztus megváltó kereszthalálát, feltámadását és mennybemenetelét a katakombák falain mégsem ábrázolták. Ennek az oka, hogy keresztény hit misztériumait korábbról ismert formákkal és szimbólumokkal jelenítették meg.

A **Jó Pásztor** (Mt 9,36; 25,31; 26,31; Jn 10,1-16). A pásztor kezében egy könyv, olvas, körülötte a bárányok. A Jó Pásztor keresztény értelmezése visszanyúlik az Ószövetségre, ahol bár a Teremtőt, a történelem Istenét soha sem nevezik Jó Pásztornak, a viszony (Teremtő Isten – teremtett nép, történelem Ura – kiválasztott nép) a pásztor és nyáj viszonyaként írható le. A pásztor elnevezést fenntartották annak, aki majd eljön. Az eljövendő Messiás a nyájjal van, mint ahogyan Jahve népével volt a kivonuláskor: a pusztai vándorlásban vezeti őket, egyfolytában gondoskodik róluk: vizet ad, ha szomjaznak, ételt ad, ha éheznek. Pásztori funkció: együttlét és gondoskodás a népről.

*Jó Pásztor tanítja bárányait
Aureliusok hüpogeuma, III. Kamra, 3.sz.*

A másik Ószövetségi vonás: Jahve szolgálóira, prófétákra, kiválasztott férfiakra bízza a nyáját. Ezek a kiválasztott férfiak pásztorként viselkednek: gondoskodnak a népről. Van kevésbé jó pásztor, sőt rossz pásztor is. Van aki megfelelő irányba tereli a nyáját és gondoskodik róla. Az Ószövetség Zakariás próféta által hirdeti meg a pásztor eljövetelét. Ez a pásztor egy megvert pásztor képében jelenik meg: átdöfik, halála

üdvösséget szerez a nyájnak. Azonos a szolgálával, a néma báránnyal, aki az áldozatot jelenti.

Az ószövetségi és újszövetségi hagyományban a báránynak igen gazdag szimbolikája van. Két alapvető jelentése világosan kirajzolódik. Áldozati bárányként a húsvéti bárányt jelentette. A kivonulás emlékére leölt bárány az egyiptomi báránnyal azonos áldozati jelleggel rendelkezik. Átvitt értelemben Jézus Krisztust. A másik alapvető jelentése a nép, illetve keresztény felfogásban a hívők. Vannak jó bárányok és rossz bárányok. A rossz bárányok báránybőrbe bújt farkasok, akik belülről támadják a pásztort, el akarják pusztítani. A pásztornak kell olyan képességgel rendelkeznie, hogy ezeket felismerje.

Fontos adalék a Krisztus-pásztor ábrázolások bensőséges békéjéhez és beteljesedtségéhez a 23. zsoltár: *Az Úr az én pásztorom*. A zsoltáros részletesen leírja, hogy ez a pásztor mit fog tenni a nyájjal: utat mutat neki, saját nevén hívja a juhokat – ez személyes vonás, magát az isteni valóságához való vonzást jelenti. A pásztorbot: védelmet nyújt, biztonságot ad, megvédi a nyájat a külső és belső támadástól. Figyelemre méltó ebben a zsoltárban az, hogy a pásztor tiszta vizet ad a juhoknak. A tiszta víz nem más, mint a keresztség, ami megtisztít a bűntől. Terített asztalhoz vezet a juhokat: ez az eucharisztikus asztalra utal. Fejüket felkeni olajjal: bérmálás. Az Újszövetségben ez a pásztor-motívum annyiban konkretizálódik, hogy a pásztor nem más, mint Jézus Krisztus, és ez a pásztor az igazi jó pásztor. Többféle pásztor van ugyanis: van aki saját juhaira vigyáz, van aki pénzt kap ezért, vagyis béres. A Jó Pásztorban teljesedik be a Mikeás féle jövendölés (Mik 5,1-5: a pásztor nélkül szétszéledt nyáját összetereli).

Az Újszövetségben tartalmi bővülés látható: Jézus kis nyáját választ ki, az apostolokat, a tanítványokat és szent maradékként maga köré vonja őket. Ez lesz a mag, mely a végidők közösségét alkotja majd. Az Újszövetségben is megjelennek a pásztorok azok a vonatkozásai, mint az Ószövetségben: mikor a nyáj szétszéled, a pásztor összegyűjti a juhokat. A végidőkben a pásztor, a nyáj birtokosa különválasztja a jó juhokat a rosszaktól.

János evangéliumában a pásztor kapuként is megjelenik, a juhokol kapujaként: rajta keresztül lehet bemenni a juhok aklába. Az őr is megismeri a pásztor hangját és beengedi. A juhok is megismerik a pásztor hangját, aki kivezeti őket. A juhok hozzá

fordulnak, nem szélednek szét. Ezt a pásztorképet Jézus magára vonatkoztatja (Jn 10,1-16).

Nem csak jó pásztorok vannak. Erről tanúskodik Hermasz műve is: A pásztor. Az egyik pásztor nyájával együtt szép, virágokkal dús réten van. A bárányok örvendeznek, ugrabugrálnak, vidámak, táncolnak. Ha más után vágyakoznak, a pásztor arra a részre vezeti őket. A pásztor is vidám, jókedvű, táncol a bárányokkal. Hermasz Pásztora szerint ennek értelmezése a következő: ez a pásztor a gyönyörök angyala. Arra törekszik, hogy a bárányok pillanatnyi vágyait kielégítse, hogy azoknak minél nagyobb élvezetekben, gyönyörökben legyen részük.

A másik pásztor képe ezzel teljesen ellentétes. A pásztor kezében bot van, állandóan ütlegeti a bárányokat, bogáncsok, tövisesek közé küldi őket, és azok szenvednek ettől. A bárányoknak a tövisesekben fönnakadva kell száraz kórót legelniük és az ütlegek sem

*Bileám a csillagot mutatja Máriának
Priscilla-katakomba, 3. sz. első fele*

maradnak el. Ebben a képben a pásztor a bűnbánatnak, a tisztulásnak az angyala.

A jó pásztor nem a bárányok pillanatnyi vágyait igyekszik kielégíteni, hanem rendeltetésüknek megfelelően bánik velük. Egy kősziklán ül és furulya van a kezében, furulyázik a bárányoknak. A bárányok ott ülnek lábainál és figyelnek hangjára, amit felismernek. Ez az eszkatologikus kép a béke, a nyugalom képe, ahová az igazi pásztor, a jó pásztor a bárányokat vezeti.

Bileám jövendölése. Bileám nem volt népszerű próféta sem az Ó-, sem az Újszövetségben. Josephus Flavius Régiségek c.

művében nagy prófétának tartja. Az alexandriai filozófus, Philón a nevét kezdi el etimologizálni, de jövendölésének már nem tulajdonít nagy jelentőséget. Az alexandriai

teológus, Órigenész nagyra becsüli Bileámot és összekapcsolja a három királyokkal, a három mágussal, napkeleti bölccsel. A Szentírás nem beszél arról, hogy a napkeleti bölcsek hányan vannak, csak arról hogy sietnek, sietnek Jézus Krisztushoz. A jövendölés így szól: „*Látom, de nem most, látom de nem közlelől. Csillag támad törzséből, jogar sarjad Izraelből.*” (Szám 24,17).

A Priscilla-katakomba képén Bileám erre a csillagra mutat. A Domitilla-katakombában lévő Severus sírkövén is a három mágust láthatunk, s mögöttük egy alakot, Bileámot, aki a csillagra mutat. Az ábrázolásban összekapcsolják a három bölcset és Bileámot, illetve Bileám jövendölését a betlehemi csillaggal. Órigenész azt mondja, hogy Bileám nem próféta volt, hanem csillagjós: megjósolta azt a csillagot, amit a napkeleti bölcsek felfedeztek, és amit követtek. Ebből származik az az állítás, hogy Bileám leszármazottai a három királyok. Bileám ugyanis nem izraelita volt. A három királyok sem, tehát ez a csillag nem csak a kiválasztott népnek, hanem valamennyi földön élő embernek szól: meghívásuk van az üdvösségre.

Nem egyszerű Bileám és az általa jövendölt csillag értelmezése, illetve teológiai jelentésének meglátása. A latin hagyományban, Szent Ágostonnál, Nagy Szent Leó pápánál csillag és ember jelenik meg. Ez a csillag már nem egy kozmikus jelenség, hanem maga a Megváltó az, aki megjelenik Betlehemben, Ő ez a csillag. Teológiai szempontból az akkori hit kifejeződése Bileám és a három királyok összekapcsolása: az Újszövetségben nem történik semmi más, csak az, ami az Ószövetségben meg lett jövendölve. Beteljesedett mindaz, ami az Ószövetségben csak jövendölés formájában szerepelt. Beteljesedettség: Jézus Krisztusnak mint csillagnak a születése.

A vér folyásos asszony. Ez a kép szinte szószerint jeleníti meg a Mt 9,18 kk. szövegét. Maga az elbeszélés Jairus lányának meggyógyításáról szól. Jairus a zsidó hitközség vezetőihez tartozott, ő kérte meg Jézust, hogy a lányát gyógyítsa meg. A leírásban Jézus emberekkel körbevétel indul Jairus háza felé és a tömegben valaki megérinti köpenyét, ruhájának szélét. Ez az érintés úgy szerepel, hogy Jézus megérzi azt,

*Vér folyásos asszony meggyógyítása
Thrasion-katakomba, 3. sz.*

hogy megérintette őt valaki, s hogy erő áradt ki belőle. Ez az érintés, találkozás, azt eredményezi, hogy az asszony meggyógyul: a hite gyógyítja meg. Az ókeresztény atyák felfogásában a kegyelem kiáradásának, közvetítésének megjelenése (a szentségtan gyökere) ez a szentírási rész. Jelen van egyrészt a hívő asszony, akit a hite gyógyít meg, másrészt pedig a szükséges az érintkezés, találkozás. Az érintkezésnek, találkozásnak személyesnek kell lennie. Nem általában gyógyít meg Jézus egy vérfolyásos asszonyt, hanem azt a konkrét asszonyt gyógyítja meg, akivel kapcsolatba került. Az egyik oldalon tehát ott kell lennie a hitnek, a másik oldalon pedig a Megváltóval való találkozásnak. Ez a jelenet nagyon gyakori ábrázolás a katakombák falfestményein, különböző szarkofágokon. Az asszony egészen kicsi alak szokott lenni Jézushoz képest és mindig térdelő vagy lehajló alakban van, úgy érinti meg Jézus ruhájának szegélyét. Ez a találkozás maga üdvösséghez. Azt a hitet fejezi ki, ha valaki Jézus Krisztussal találkozik, számíthat arra, hogy ez a találkozás átsegíti a pillanatnyi nehézségeken, vagy ami a katakombákba mindig jelentős, ez a találkozás az örök élet reményét a világ összes nyomorától, szenvedéseitől való megszabadulást jelenti. Nem önmagától, miként a gnosztikusok vélték, hanem a Jézus Krisztussal való találkozásban.

Szintén a Szentírás szó szerinti ábrázolása **Jézus Krisztus megkeresztelkedése**. Máté

*Jézus megkeresztelése
Kallixtus-katakomba, 3. sz.*

evangélium 3. fejezetének leírásában Jézus nyomban feljött a vízből: neki nem kellett sokáig a víz alatt lennie, nem kellett meghalnia úgy, ahogyan másoknak meg kellett halniuk. Jézus bűntelen volt. Nem volt bűne, amit ott kellett volna hagynia a víz alatt. Bűntelen pedig csakis Isten Fia lehet, vagy maga Isten. Megkeresztelkedésének jelene kifejezi, hogy aki a betlehemi csillag jelezte születéskor megszületett, az nem más, mint az a Megváltó, akit már megjövendöltek, és

hogy e Megváltónak valamennyi emberhez, minden néphez szól eljövetele. A keresztségnek régi rituáléja mindig az volt, hogy a keresztség kiszolgáltatása medencében, vagy folyó vízben történt: le kellett menni a víz alá és egy rövid ideig a víz

alatt lenni. Ez a víz alatti lét azt jelentette, hogy meghalt a bűnök és amikor feljött a vízből, akkor újjáéledt Jézus Krisztusban az Atya Fiú Szentlélek nevében.

Lázár feltámasztása. Jézus Krisztus többnyire követőivel és tanítványaival együtt van Lázár feltámasztásakor. Ez a jelenet a haláltól való szabadulás módját fejezi ki. Azt a reményt, hogy a teremtő és a történelem Istene gondoskodik arról, hogy az embernek az élete ne a semmibe, ne a Seolba hulljon és ne semmisüljön meg, hanem Isten eredeti teremtő terve megvalósuljon. Ennek az életető ereje az eucharisztia azok számára, akik táplálkoznak vele. A katakomba festményeken Jézus keresztfeszítését, feltámadását nem ábrázolták. Valószínűleg azért, mert ezek olyan misztériumok, melyeket képileg nem volt szabad ábrázolni, hanem szimbólumokkal fejezték ki. Egy kosár és benne

*Lázár feltámasztása. Háttérben Mózes átveszi a törvénytáblát.
Via Latina, 4. sz.*

kenyér a csodálatos kenyérszaporításra (Lk 9,10) utalva az eucharisziát jelképezi..

A **halnak** különös jelentősége van a katakombafestészetben. A hal görögül: ikthüsz. Nem egyszerű táplálékot jelent, hanem egy akrosztikon, ami röviden annyit tesz: Jézus Krisztus Isten Fia a Megváltó. Ebben az egyetlen egy szimbólumban megjelenik az egész keresztény hit tartalma és az a remény, mely az ember valódi rendeltetését fejezi ki. Nem arról van szó, az ember a halál után hogyan fog élni, hanem a mindennapi életére visszavonakoztatva, hogy milyen rendeltetésnek megfelelően kell tevékenykednie ebben a világban, hogy elérje azt a végső célt, amire rendeltetett. Az

eucharisztia ábrázolása, vagyis az utolsó vacsora ábrázolása hasonló a kenyérszaporítás megjelenítéséhez.

Az eucharisztia az ókeresztény szerzőknél is együtt szerepelt a keresztséggel. Az utolsó vacsora mint az eucharisztia alapítása visszaemlékezés az egyiptomi kivonulásra. Az I-II. Században azonban teljesen különvált a zsidó hagyománytól, a húsvéti báránytól és húsvéti pászkhától, ami az egyiptomból való kivonulás megünneplése, jelenvalóvá tétele, megidézése és felidézése volt. Másrészt áldozat, Jézus Krisztus megváltó áldozata, mellyel örök életet szerzett az egész emberiségnek, harmadikként imának fogták fel, amelynek bemutatásával a Teremtő Istenhez, az Atyához fordul az egész hívő közösség Jézus Krisztus által. A negyedik vonatkozása pedig a közösségteremtés. Jézus

*Eucharisztikus kenyér és hal
Kallixtus-katakomba, 3. sz.*

Krisztusban való részesedés révén az oltár körül egy közösséggé alakulnak a benne részesedők. Ez már elővételezi azt az idillikus képet, ahol a bárányok tiszta forrásvizet isznak, és a pásztorral együtt dúsan zöldellő környezetben vannak. Ez az eszkhaton, a béke és nyugalom teljes beteljesedtségét mutatja.

Ez a beteljesedtség a Teremtő Isten eredeti szándékát fejezi ki: a kezdet és a vég összekapcsolását, az alfa és ómega pont összekapcsolását. Ez az alfa és ómega pont nem más, mint Jézus Krisztus. Nem arról van szó, hogy minden úgy lesz helyreállítva, ahogy a Paradicsomban volt, hanem hogy az az isteni szándék, amely szeretetből megteremtette ezt a világot, nem hagyta magára ezt a világot és benne az embert, hanem a végkifejletben, az ómega ponton is jelen lesz, ugyanolyan teremtői szeretettel telve. És

ez a szeretet nem csak egy kiválasztott népnek vagy embercsoportnak, vagy csak néhány embernek szól, hanem valamennyi embernek.

A kiválasztott nép prófétái révén pontosabb képet kaphatott erről az isteni szándékról, isteni tervről. A pogányok is természetes képességeiknél fogva felismerték, hiszen Platón már majdnem igazi, az újszövetségnek megfelelő istenképre jutott – mondja Juszminosz, de mégsem sikerült teljes képet kapnia, hiszen az csak Jézus Krisztusban megtörtént kinyilatkoztatásban lehetséges.

Mindaz, a pogányoknál felismert igazság is előképként szerepelhet, ami az Újszövetségben beteljesedik. Nem csak az izraeliták vagy a keresztények, hanem valamennyi ember eljuthat erre a legelőre, ha szabad így kifejezni a jó pásztor képével. Az örök élet reménye már jóval több mint egyszerű remény: hit, amit a Jézus Krisztusba vetett bizalom, a vérfolyásos asszony hite fejez ki igazán és egy olyan magatartást követel meg az embertől ami nem más, mint a feltétlen ráhagyatkozás Istenre.

Az ezredfordulón nem csak épületeket, régi romokat kell kiásni, feleleveníteni mintegy emlékeként, hanem magát azt a reményt, a hitet is, ami már több ezer év óta áthatotta az emberiséget. Azaz kitérve karunkat, mint ez az orante tartásban lévő Szűz Mária a gyermek Jézussal, befogadhatjuk azt az értéket, amit nagyon nehéz már felfedezni a harmadik évezred küszöbén. Azt hitet, amely igazán emberi hit.

*Orante (imádkozó) Mária a gyermek Jézussal
Coemeterium mius, 4. sz.*